

7. Vývoj české satiry

Pojem Satira

- satira – dílo, které se pomocí humoru, kritiky, nadsázky, zesměšnění snaží poukazovat na nežádoucí jevy ve společnosti s cílem kritiky odstranění těchto jevů
- satira má různé formy – literární, dramatické, kreslené, filmové, anekdoty
- satira by měla být aktuální (jinak ztrácí smysl) a burcovat k nápravě

Středověká satira

- sociální satira – sociální nespravedlnost, sociální protiklady (bohatí-chudí) a příčiny (bohatí okrádají chudé); autoři odsuzují, jak někteří lidé bohatnou na úkor druhých; zpravidla neznáme autory

Hradecký rukopis /pol. 14. – pol. 15. st./

- nalezen v Hradci Králové
- neznámý autor; básně z doby Karla IV.; výchovné
- 1. část: *Desatero kázanie božie* – jak se lidé proviňují proti Božím přikázáním; autor naznačuje tresty
- 2. část: *Řemeslníci a konšelé* – jak jsou lidé (řemeslníci a konšelé) nepoctiví; naznačuje tresty; mají obecnou platnost
- 3. část: *O lišce a džbánů* – první česká dochovaná bajka; námět pravděpodobně Ezopův

Podkoní a žák – typická klasická básnická satira; v krčmě se oba sejdou a vychvalují své postavení (ve skutečnosti se mají zle – ironie)

Autoři

Karel Havlíček Borovský /1821–1856/

- *Borová u Přibyslavi, studoval v Německém Brodě
- vyhnanství v Brixenu → nepříznivé podmínky působí na zdraví
- politický novinář, epigramik, satirik
- považován za zakladatele české žurnalistiky, satiry a literární kritiky
- velmi útočný a nesmlouvavý co se týče svobody národa a jazyka
- satirické dílo:

Epigramy

- projevuje zde svou nenávisť k režimu a své vlastenecké citění
- satirický nádech, hovorová čeština

Epigram selský

„Farář dělá z chleba a vína
pro duše lidské
tělo a krev,
sedlák dělá tělem a krví
pro tělo kněžské
víno a chléb“

Tyrolské elegie

- žalozpěvy z vyhnanství X vše vážné popisováno s humorem
- popisuje zde své zatčení a vězení, používá skutečných jmen a příhod
- kritika rak. vlády, policie a společen. systému (nenavrhuje lepší)
- forma: pravidelně se rýmující čtyřverší

Král Lávra

- založeno na irské lidové pověsti o králi s oslíma ušima (král nechává své holiče vždy po ostříhání pověsit – aby nevyzradili tajemství s oslíma ušima; jednou se smiluje a mladého holiče ušetří a nechá se jím stříhat vždy, ale ten nesmí tajemství prozradit; to ho ale tíží, vyzradí jej vrbě, ze které si někdo udělá píšťalku a ta to roztrobí po celém kraji → to, pro co lidé umírali, je najednou rozneseno v lid → král už nosí uši nezakryté, už je to jedno)

Křest svatého Vladimíra

- zaměřeno proti absolutismu, naráží na soudobé poměry a zneužívání moci, použito vulgarismů, psáno velmi čtivě, velmi kritické
- bůh hromu Perun, kterého car Vladimír považuje za svého sluhu, odmítne vykonat carův rozkaz, aby zahřměl na carův svátek → je zatčen a odsouzen k trestu smrti (je utopen v Dněpru) → poddaní začnou odmítat poslušnost (nemusí se nikoho bát, když nad nimi nikdo nehřmí) a neplatí daně (nemají se ke komu modlit) → car vyhláší konkurs na boha a do Ruska přijíždí různí zájemci

Jan Neruda /1834–1891/

„Humor a satira jsou jako milenec a milenka. Kde jednoho není, tam druhý smutně hledí.“

Písně kosmické

- básnická sbírka oslavující řád vesmíru a rozumu

Hřbitovní kvítí

- první básnická sbírka; ironizuje vše „svaté“, hořký tón

Balady a romance

- básnická sbírka, za humorným účelem zaměněny balady a romance (zde: balada → veselý konec, romance → tragický konec)
- 1) lidské vztahy (Balada horská, Balada dětská)
- 2) charakteristika čes. národa a jeho vlastností (Balada česká, Romance o Karlu IV.)
- 3) biblické náměty (Balada pašijová, Balada rajská)

Povídky malostranské

- krátké povídky; odehrávají se na Malé Straně zhruba ve 40. letech 19. st.
- v mnohých povídkách vystupuje Neruda sám (*Týden v tichém domě, Večerní šplechty, Svatováclavská mše...*)
- v ostatních povídkách kritizuje lidské vlastnosti a ukazuje jejich možnost ublížit jiným lidem (*Doktor Kazisvět, Hastrman, Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku...*)
- povídky se vztahují k jedné postavě/události – vyjma dvou „povídek rámcových“ (*Týden v tichém domě, Figurky*)

Svatopluk Čech /1846–1908/

- kritik české buržoazní společnosti, věří ale v lepší budoucnost čes. národa
- prozaická satirická tvorba: „*broučkářády*“
  - hl. hrdina pan Matěj Brouček je materialistický měšťan, který myslí jen na jídlo a pití, je realistický a bez fantazie, zbabělý, sobecký, vypočítavý a pohodlný
- Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*
- setkání s fantazujícími Měsíčníky
- Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do XV. století*
- dílo kritické; v době husitské den před bitvou na Vítkově; Brouček se vydává dle potřeby za katolíka, pražana či táboritu
- veršovaná satirická tvorba:
  - Hanuman*
  - skladba o indickém opičím králi; kritika opičení české buržoazie po cizích módních vlivech

Jaroslav Vrchlický /1853–1912/

Noc na Karlštejně – komedie s historickým námětem; Karel IV. zakáže všem ženám vstup na tento hrad; jeho žena se tam ale vydá v přestrojení za knížetku; na konci císař zákaz ruší

Svatopluk Machar /1864–1942/

- básník, řečník, publicista britkého vtupu
- realistický, kritický, ironický
- směřuje ke krajní pravici
- navazuje na satirickou prózu Havlíčka a Nerudy, ovlivnil další čes. satiriky

Confiteor I.-III.

- první básnická sbírka (lat. „vyznávám se“)
- kritika čes. společnosti a malosti lidí
- nevěří ve spol. ideály, nevěří v národní ideály; nevěří ničemu

Čtyři knihy sonetů

- básně formou sonetu
- zpověď pocitů jeho (mladé) generace, lituje nepochopení jejich tvorby

Zde by měly kvést růže...

- sbírka epických písní
- problematika žen, kritika nerovnoprávného postavení žen ve společnosti, o ženách zklamaných životem (např. píseň *Teta*)

Magdaléna

- román ve verších
- zamyšlení nad životem prostitutky, která se stane normální ženou, ale společnost ji odmítá a ona se propadá ve společnosti zpět k prostituci

Satiricon

- sbírka satirických epigramů

Svědomím věků

- cyklus hist. básní seřazených do sbírek
- přehlíží vývoj lidstva od antiky po jeho současnost
- pokus rozlišit doby „pokrokové“ a doby, v nichž hrozí lidstvu zkáza
- inspirace V. Hugem (*Legenda věků*) a Vrchlickým (*Zlomky epopeje*)
- V záři helénského slunce*
- považuje antiku za vrchol ve vývoji lidstva
- Jed z Judey*
- ukazuje, jak lidstvo od antiky upadá
- skepse vůči křesťanství (zlo brzdící vývoj společnosti)
- Oni* (fr. revoluci a revolucionářům), *On* (Napoleonovi)
- obdiv Napoleona (z úpadku se lidstvo zvedlo až za fr. revoluce a vlády Napoleona)
- Kam to spěje*
- po říjnové revoluci a 1. sv. válce se ptá, kam to všechno spěje

Viktor Dyk /1877–1931/

- romantik a idealista, vlastenec, jeho představy vzdáleny bezstarostnosti a bohémství většiny ostatních anarchistů

Satiry a sarkasmy

- sbírka veršů; ironický až satirický pohled na tehdejší společnost, kritika politiky, lidské pohodlnosti, zrady → kárá nedostatky společnosti
- *Hloupý Honza* – nejznámější báseň; hrdinou pohádkový hloupý Honza, který je za všechno bit, ať dělá cokoliv – „pán si vždycky hůl najde“ → Honza symbolem obyčejných lidí

Pohádky z naší vesnice

- sbírka politických a kulturních satirických veršů
- parodie na Hálkovu sbírku a současný politický život

František Gellner /1881–1914/

- spisovatel, novinář a karikaturista
- básně pojaty jako otevřené zpovědi; snaha pojmenovat věci co nejsyrověji

Radosti života

- autor zde vzpomíná na svůj bohémský život, kdy žil ve Vídni, chodil do hospody, do hodinových hotelů, kaváren, užíval si života
- báseň *Což, páni spisovatelé* – Gellner ví, že není obyčejným spisovatelem; je ze špatné společnosti, je hrubý jako jeho přátelé, pije, flámuje, je anarchistou, nestýká se s dámami ze slušné společnosti a nečte vznešená díla jako páni spisovatelé

Po nás ať přijde potopa

- vyjadřuje zklamání z tehdejší společnosti
- báseň *Perspektiva* – hlavní idea: užívat života, žít přítomností, nelámat si hlavu budoucností; tato báseň je jednoduchá, pravidelná, rýmovaná
- báseň *Přetékající pohár* – symbolická báseň – symbol: pohár (jeho srdce, city),

pohár představuje srdce; říká, že touží po citu, kterým jakoby jeho srdce přetéká; touží po lásce

Jaroslav Hašek /1883–1923/

- prozaik, autor mnoha povídek, črt pro noviny a časopisy, satirický žurnalista (autor humoresek); kritik soudobého života
- mnohá z jeho děl mají autobiografické prvky
- před válkou jeden z hl. představitelů pražské umělecké bohémy
- ženat, avšak nechtěl se poutat
- učil se drogistou, cestoval (často pěšky, po zemích Rakouska-Uherska, po Německu, Rumunsku a Balkánu), za první světové války na frontě a v ruském zajetí → náměty ke svým dílům

Politické a sociální dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona

- jeho největší předválečné dílo; popsal vl. politické dobrodružství, kdy založil stranu s tímto názvem a šel s ní do voleb (dokonce získal i hlasy)
- dílo je výsměchem okleštěným zákonům, které vlastně žádný pokrok nedovolují

Galerie karikatur

- volný cyklus vydaný v časopise Karikatury, kam přispívá
- ironizuje tehdejší politiky, strany a jejich noviny

Fialový hrom

- protináboženská satira

Loupežný vrah před soudem

- sociální satira, kde se ztotožňuje s postojem společenských vyděděnců a pansců

Trampoty pana Tenkráta

- soubor povídek; nemá na první pohled jiný úkol, než pobavit čtenáře; i zde se ale prosazuje Haškův osobitý talent

Můj obchod se psy a jiné humoresky

- soubor povídek; negace mravních i lit. konvencí a vzpoura proti policejnímu a byrokratickému režimu
- voják Švejk:

Črty, povídky a humoresky z cest

- už v těchto příbězích z cest se ustaluje typ mazaného prostáčka, který se dovede ve všech situacích zařídit po svém a vyzrát tak na pány

Dobrý voják Švejk před válkou a jiné podivné historky

- kniha

Dobrý voják Švejk v zajetí

- povídka

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války

- dílo nedokončeno (a snaha o dokončení jinými spisovateli neúspěšná); začalo vycházet po válce jako lidová četba s ilustracemi Josefa Lady v sešitech na pokračování
- román (ne v pravém slova smyslu – spíše soubor více či méně samostatných

historek točících se kolem Švejka)

- dílo humoristické a satirické, ale také epické (ač se jedná o něco tak smutného, jako je válka → protestem proti válce)

- psáno obecnou češtinou s množstvím vulgarismů – jejich využití je záměrné (stejně vulgární a nesmyslná je válka)

- postava Švejka se zařadila do galerie nesmrtelných literárních typů a Hašek tak vstoupil do světové lit.

- **Josef Švejk** – pochybný obchodník se psy, jehož vojenská lékařská komise prohlásila úředně za blba (o jeho hlouposti však často pochybujeme – vtípem a fantazií se dokáže osvobodit z každé situace, plní přesně všechny rozkazy a protože vždy z těchto rozkazů vyjde něco nesmyslného, odhaluje tak právě jejich nesmyslnost a vše kolem sebe uvádí v zmatek)

- mnoho dalších postav civilních i vojenských:

☞ **paní Müllerová** – švejkova bytná a posluhovačka, bezelstná

☞ **hostinský Palivec** – známý sprosták, je mu jedno, komu naleje, hlavně když zaplatí

☞ **nadporučík Lukáš** – z vojenských postav je nejlidštější; i když mu Švejk vyvádí strašné věci, nedokáže ho potrestat

☞ **polní kněz (feldkurát) Katz** – nemá vůbec ponětí o náboženství, stal se knězem, aby měl blíž k mešním vínu; prohraje Švejka v kartách (→k Lukášovi)

☞ **poručík Dub** – věrný důstojník rak. armády, vojáci jsou pro něho jen zvířata (právě jemu Švejk ukradne psa, aniž tuší, že je to jeho pes, a dá ho Lukášovi → vše odhaleno a Lukáš se Švejkem musí na frontu)

☞ **kadet Biegler** – chorobně ctižádostivý, z bojů má ale panický strach

☞ **vojín Baloun** – žrout, kterého válka vytrhla z dostatku na statku

Satira meziválečné doby

Karel Poláček /1892–1944/

- *Rychnov nad Kněžnou, v rodině židovského obchodníka (krám → inspirace)

- ve válce; umírá v Osvětimi

- usměrňenost a konzervativnost v názorech

Muži v ofsajdu

- román; psychologie a vášnivost fanoušků

Michelup a motocykl

- próza; Michelup kupuje levné věci, které ale nepotřebuje, koupí si motocykl, neumí na něm jezdit

Bylo nás pět

- střet konvenčního světa dospělých s dětskou napodobivostí a hravostí

- děti: upřímnost, přátelství, čestnost

- dospělí: faleš, pokrytectví, přetvářka

- nazírá na město klukovským očima

- humorný jazyk (mísí se klukovské vyjadřování s nepřírozenou školskou

spisovnou češtinou), situační + jazyková komika

- postavy: Petr Bajza (=sám autor), Eda Kemling, Zilvar z chudobince, Antonín Bejval, Čeněk Jirsák + Evička

Dům na předměstí, Hlavní přelíčení

- kritika maloměšťáka, kterého soukromovlastnické vztahy dovedou k tomu, že se z něj stane tyran

Pentalogie: Okresní město, Hrdinové táhnou do boje, Podzemní město,

Vyprodáno, (5. díl není)

- vystupuje zde rodina obchodníka Štědrého; užívá humorný jazyk (opakování slov, frází, gest)

Satira v současné literatuře (satiry z 50. let 20. stol.)

Bohumil Hrabal /1914–1997/

Ostře sledované vlaky

- novela s tématem okupace, zfilmováno

Josef Škvorecký /*1924/

Tankový prapor

- epizody z vojenského prostředí

- hlavní hrdina Dany Smiřický, jednotka tankistů

- obrana × nesmyslnost systému – humor

- nesmyslnost, nereálnost rozkazů

- důstojníci – omezenost, hloupost, neschopnost – bez autority

- výstižná jména- jazyková charakteristika postav, slang, vulgarismy, nářečí, slovenština

„**Haškova Lipnice**“

- celostátní festival humoru a satiry

Současní kreslíři

Jan Vyčítal

- současný český zpěvák, textař, karikaturista a autor kreslených vtipů

- textař a vedoucí skupiny Greenhorns

Jiří Winter-Nepřakta

- jeden z nejznámějších českých kreslířů a karikaturistů

Vladimír Renčín

- český grafik, ilustrátor a autor kreslených vtipů

- vydal několik knih kreslených vtipů, které ilustrují různé stránky české národní povahy

Pojmy

humor – cílem je pobavit, žertování, snaha vyvolat dobrou náladu

absurdní humor – vychází z protismyslnost

groteska – protismyslný jev, neočekávaná situace, spojení komického s tragickým

černý humor – zlehčuje vážnou tematiku, spíše než k smíchu je k pláči

karikatura – napodobuje směšné nebo negativní vlastnosti

satira – útočné, výsměšné umělecké dílo, kritizuje nedostatky

sarkasmus – jízlivost, jedovatá satira